

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПОСТАТІ ІВАНА МАЗЕПИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Мартинюк Т. С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
2 курсу, спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Потреба у створенні бази історіографії мазепознавства визначається необхідністю об'єктивного аналізу наслідків гетьманування Івана Мазепи і характеристики володаря України як політика, державника, дипломата, полководця, розбудовника культурних, освітніх та православно-осередків на території Гетьманщини.

Відповідно до оцінок вітчизняного дослідника Т. Чухліба, у 2004 р. в докладному переліку С. Павленка «Бібліографія публікацій та документальних матеріалів про гетьмана І. Мазепу та його добу» містилося 1 757 позицій, а станом на 2009 рік у відповідних матеріалах до бібліографії доби І. Мазепи (1688–2009) О. Ковалевської – вже 2 039 позицій [3, с. 26]. Звичайно, що це не вичерпний перелік, оскільки він істотною мірою зріс за подальше десятиліття.

Загальновідомо, що у період Російської імперії та СРСР відбувалися спроби знищення пам'яті про гетьмана Мазепу і спотворення образу українського лідера. Водночас це передбачувало спричинило активний інтерес до теми злуки й соборності українських земель, якої повоювалися представники ворожої Україні держави (як тоді, так і наразі це Московщина). З огляду на вказане, з кінця 1980-х років обсяг наукових розвідок і публікацій, які були присвячені періоду правління І. Мазепи та його послідовників зростав у прогресії, яку можна вважати геометричною [3, с. 26].

Історики у ХХ ст., насамперед представники української політичної думки, також оцінюють постать гетьмана Івана Мазепи через його роль для визвольної боротьби Гетьманщини та участь у коаліції проти Московської держави (на чолі зі шведським монархом Карлом XII). Про постать гетьмана на тлі доби ранньої модерної історії України, а також державотворчі концепції І. Мазепи, що передбачали встановлення єдиної влади на Лівो- та Правобережній Україні писали практично всі

видатні «класики» української історичної науки – Д. Яворницький, М. Грушевський, М. Костомаров, Д. Дорошенко, В. Липинський.

Історіографія гетьманства Івана Мазепи є однією з найбільш розгалужених порівняно із вивченням історії періодів правління інших гетьманів України у часи після смерті Б. Хмельницького.

Незалежність України стала черговим поштовхом для нового розуміння державотворчої діяльності Мазепи. Тому черговий етап вивчення зазначеного наукового питання розпочався у модерній українській історіографії в період після 1991 року.

Історіографія щодо зовнішньополітичного курсу І. Мазепи складається зі значного числа (сотень) наукових творів. Зазначений потужний інтерес дослідників до постаті гетьмана є не випадковим, оскільки Мазепа був видатною історичною особою, яка не лише 22 роки була на вершині влади у Лівобережній Гетьманщині, але й розробила цілісну зовнішньополітичну концепцію зі злуки частин колишньої держави Б. Хмельницького по обидва боки Дніпра під єдиною гетьманською булавою.

Аналіз історіографічних джерел свідчить про те, що лише в українській науці кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. зрештою було відновлено історичну правду про політичні концепції Івана Мазепи. Відтак були усунуті й подолані фальсифікації та перекручування російських та радянських хибних тлумачень стосовно об'єднавчої політики українського видатного державного діяча.

У великому числі тогочасних джерел містяться відомості стосовно політичної ситуації, яка склалася у найближчому оточенні І. Мазепи й серед полково-сотенної верхівки Гетьманщини упродовж 1700–1709 рр.

Вказані дані можна використати як у рамках накопичення різноманітних відомостей щодо мазепинської доби, так і рамках презентації політичного життя, дипломатії й культурної боротьби за соборність української держави (принаймні у рамках Лівобережної і Правобережної України, а також Запоріжжя). При цьому актуальним питанням може вважатися розкриття політичних зв'язків І. Мазепи та його оточення з представниками української політичної еліти (нобілітету) на Правобережній Україні. Зазначене дає змогу оцінити неоднозначну постать Мазепи та його оточення як видатних політичних діячів періоду потенційної злуки Лівобережної та Правобережної частин України.

Джерела дозволяють зрозуміти мотивацію політичних кроків і концепцій І. Мазепи в оточенні його союзників та ворогів, і, що важливо – у вельми широкому спектрі, який охоплює не територію Гетьманщини і Правобережжя, але й інші країни Східної, Центральної й Північної (Швеція) Європи. Звичайно, що при цьому досить легко провести паралелі між політичною та військовою історією Гетьманщини й Правобережної України у період кінця ХVІІ – початку

XVIII ст. і нинішнім драматичним сьогоденням України, коли частина території нашої країни знову знаходиться під московською окупацією.

Відаючи належне вже розглянутій джерельній базі, слід зазначити при цьому, що водночас вагомими перспективними напрямками розгляду історичної ваги і ролі Івана Мазепи як одного із ідейних творців соборної України є знаходження глибинних мотивацій і засад його поведінки та політико-дипломатичної діяльності. Зазначене може бути здійснене виключно за рахунок глибокого аналізу джерел, у т. ч. знаходження нових документів, які ще не введені у науковий обіг [11, с. 105].

Отже, підсумуємо, що в українській історіографії XIX століття постать І. Мазепи та його політичні погляди завжди розглядалися із контраверсійних позицій. Окремі оцінки є проросійськими (М. Костомаров, О. Лазаревський), а певні претендують на об'єктивність навіть виходячи із сучасних позицій (М. Грушевський, В. Антонович).

Початок незалежності України ознаменувався появою ґрунтовних праць про державницьку концепцію І. Мазепи у О. Апанович (концепція «Великої ідеї гетьмана І. Мазепи»). Д. Журавльов зазначає, що концепція єдності Правобережної й Лівобережної частин України у період другої половини XVIII століття трансформувалася у політичне прагнення із приєднання до Гетьманщини і регіонів Півдня України. При цьому, на думку науковця, досить непопулярна у широких верствах соціальна й кадрова політика І. Мазепи дещо викривила образ лідера Гетьманщини у різних верствах населення. В. Станіславський концентрував увагу на відносинах І. Мазепи із правобережним полковником С. Палієм.

Окремі фахові дослідження, присвячені І. Мазепі та його державницьким ідеям, мали американські історики, зокрема Орест Субтельний, Кларенс Меннінг, Губерт Бабінський, а також Теодор Мацьків. При цьому більша частина праць американських істориків найбільш часто торкалися відмінних суджень політичних пошуків гетьмана І. Мазепи між Швецією і Московією.

У рамках сучасної історіографії сформовані усі умови й перспективи для подолання оціночних стереотипів стосовно особистості Івана Мазепи й разом із тим сформувало певні умови для посилення оціночних критеріїв у рамках української історичної науки. Наявний процес наукового й суспільного розвитку не має призвести до однобічної апологетики гетьмана, а сприятиме критичному й об'єктивному висвітленню ролі об'єднувачих концепцій Мазепи у ранній модерний час

Література:

1. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа. Київ: Видавництво СП «Свенас», 1991. 136 с.
2. Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха. Зб. наук. праць / відп. ред. В. А. Смолій ; відп. секр. О. О. Ковалевська. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2008. 398 с.

3. Іван Мазепа та його епоха. Зб. наук, праць / редколегія: О. В. Рудник (голова) та ін. Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2019. 172 с.
4. Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. Київ : Видавництво «Україна», 2003. 240 с.
5. Мазепа: Збірник. Київ : Мистецтво, 1993. 240 с.
6. Оглоблин О. Іван Мазепа та його доба. Нью-Йорк – Париж – Торонто, 1960. 408 с.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. Київ : Либідь, 1992. 608 с.
8. Смолій В., Іван Мазепа. *Володарі гетьманської булави: історичні портрети*. Київ, 1994. С. 385–402.
9. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. Київ : Либідь, 1994. 240 с.
10. Таирова-Яковлева Т.Г. Іван Мазепа и Российская империя: история «предательства». Москва : Издательство Центрполиграф, 2011. 525 с.
11. Чухліб, Т. В. Шлях до Полтави: Україна і Росія за доби гетьмана Мазепи. Київ : Наш час, 2008. 263 с.
12. Історіографічна класика. Антологія української історичної думки XIX-XX ст. / відп. ред. і авт. вступ. слова В. Смолій. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2020. 600 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-270-1-18>

УКРАЇНСЬКА ЖАННА Д'АРК

*Присвячується
120-й річниці з дня народження
Олександри Соколовської*

Онищук В. Л.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, 2 курсу,
спеціальності 014 Середня освіта (Історія),
т.в.о. директора Новоград-Волинського ліцею з посиленою військово-
фізичною підготовкою Житомирської обласної ради
м. Новоград-Волинський, Житомирська область, Україна*

У кожній країні є своя Жанна д'Арк. На Житомирщині такою національною героїнею є діва-воїн із Горбулева, яка народилася 1 грудня 1902 р. – Олександра Соколовська, була останньою восьмою дитиною